

Kitap Tanıtımı *Book Review*

Altan Öymen, *Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 1. Baskı, Kasım 2013, İçindekiler+Önsöz+Dizin =754 sayfa. ISBN 978-605-09- 1758-1

Öz

Türkiye’de rekabetçi demokrasiye geçişin önemli bir dönüm noktası olan Demokrat Parti dönemi günümüze kadar yerli ve yabancı birçok araştırmaya konu olmuştur. Sözü edilen dönemde yaşanan politik değişimin muhalefet, basın, sivil toplum ve diğer birçok alan üzerinde yarattığı etki ve bunlarla kurduğu etkileşim, uzun yıllar boyunca Türk siyasetinde hissedilecek sancılı bir dönemin de başlangıcı sayılabilir. Burada tanıtımını yapmaya çalıştığımız eser, 1955-1960 arasındaki süreçte Türkiye’de ortaya çıkan siyasi kutuplaşmanın yarattığı gerilimleri yakından takip etmiş bir gazetecinin gözlemlerine dayanarak ortaya koymaktadır. Dönemin son derece gergin siyasi atmosferine ışık tutan bu eserde birtakım iç ve dış gelişmelerin sosyal ve insani boyutuna da yer verilmesi 27 Mayıs’a giden sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Ulus Gazetesi, Adnan Menderes, İsmet İnönü, Demokrasi, Muhalefet.*

Abstract

The Democratic Party period which is an important milestone in the transition to competitive democracy in Turkey, has been mentioned in many local and outsider studies. The effect and the interaction of political changes in the mentioned period on the opposition, media, civil society and many other areas can be accounted as a starter of painful periods which would be felt in Turkish politics. This work which is tried to be introduced reveals the tensions created by the political polarization in Turkey between the periods of 1955 and 1960 based upon the observations of a journalist who has closely followed the process. Inclusion of some internal and external developments with their social and humanist dimension contributes to a better understanding of the process leading to May, 27 in this work, which lightens the extremely tense political atmosphere of that period.

Keywords: *Democratic Party, Republican Peoples Party, Ulus Newspaper, Adnan Menderes, İsmet İnönü, Democracy, Opposition.*

Gazeteci, aydın ve siyasetçi kimliğiyle tanınan Altan Öymen'in Kasım/2013'te yayımlanan *Ve İhtilal* adlı eseri, kendi anılarını kaleme aldığı -kendisinin anılı kitap olarak adlandırdığı- dörtlemenin son kitabını oluşturmaktadır.¹İncelediği dönemi tüm yönleriyle kendine has samimi üslup ve eleştirel bir yaklaşımla aktaran Öymen, her çevreden okuyucuya benzersiz bir nostalji yaşatmakla kalmıyor, aynı zamanda yakın dönem Türk siyasi hayatını inceleyen tarihçilere de önemli bir kaynak sunmuş oluyor.

Anı niteliğindeki eserler, yaşadıkları dönemin siyasi, sosyal, ya da askeri hayatında önemli bir yer edinmiş, bu alanlarda tarihin akışına yön vermiş ya da herhangi bir şekilde tanıklık etmiş kimselerin tecrübelerini ve yaşamışlıkları tarihe not düştükleri metinlerdir. Bir toplum için bellek niteliğinde olan hatıra türünden eserlerin sosyal bilim araştırmacıları için de önemi büyüktür. Özellikle tarih yazımı için vazgeçilmez bir önemde olan hatıraların büyük bir titizlik ve tarih metodolojisine bağlı kalınarak ele alınması gerekmektedir.² Ayrıca, hatıraların, içerdiği bilgilerin belgelerle desteklenmiş olması ve nesnel bir üslupla kaleme alınmış olmasına dikkat edilmelidir. Bunun yanında, eseri kaleme alan müellif iyi tanınmalı ve eldeki metnin başka birileri tarafından sadeleştirilmiş ya da seçilmiş bir metin olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.³Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, eserinde incelediği dönemde gazetecilik hayatına fiili olarak devam etmiş olan Öymen, çok sayıda arşiv belgesi ve zengin bir gazete koleksiyonu ile anlattıklarını doğrulama içgüdüleriyle hareket etmiştir.

1955-60 arasında Türkiye'de görülen rekabetçi siyasi ortamın bütün yönleriyle incelendiği *Ve İhtilal* adlı kitapta, soğuk savaş yıllarının yön verdiği iç ve dış politik gelişmelerin toplumsal yansımalarının yazarın yaşamındaki izdüşümlerinden örnekler verilerek dönemin panoraması okuyucuya sunulmaktadır. 27 Mayıs'a giden siyasal süreçte iktidar ve muhalefet arasındaki gerilime bir gazeteci kimliğiyle tanıklık etmiş olan Öymen, yaşanan olayların, üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra, günümüzde daha soğukkanlı ve objektif ölçülerle değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Bu düşüncesini: "... bugün rahmetle andığımız Adnan Menderes, Fatin rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'a uygulanan idam cezalarına gösterilen haklı tepkiler, o iki döneme de objektif bir şekilde bakmayı büsbütün güçleştirmiştir."⁴ şeklinde ifade eden Öymen, *Ve İhtilal* adlı eserini siyasal kaygı ve polemiklerden uzak bir anlayışla kaleme aldığı görülmüştür.

- 1 Altan Öymen'in anılarını içeren bu dörtlemenin diğer kitapları; *Bir Dönem Bir Çocuk* (1930'lar), *Değişim Yılları* (1940'lar) ve *Öfkeli Yıllar* (1950-55) başlıklarıyla yayımlanmıştır.
- 2 Şevket Kamil Akar-İrfan Karakoç, "Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2004, 383-421.
- 3 Ali Birinci, "Hatırat Türünden Eserlerin Tarih Araştırmalarındaki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 41, Temmuz 1998, s.611- 620.
- 4 Altan Öymen *Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Altan Öymen^{5*} bu kitabına okuyucularının alışık olduğu üzere, tarihsel olayları baştan sona kronolojik bir sırayla vermek yerine, kitabın ilk bölümünde 27 Mayıs 1960 sabahında yaşanan gelişmeleri anlatarak diğer bölümlerde anlatılan olaylar zincirinin son halkasını çarpıcı bir biçimde okuyucuya sunmayı tercih etmiştir. Otuz iki bölümden oluşan eser; 1955 yılından 27 Mayıs sabahına giden süreçte Türkiye’de siyasette yaşanan gerilimler, dış politika, çeşitli sosyal olaylar, basın hayatındaki gelişmeler, Ortadoğu’daki siyasi istikrarsızlıklar ve Sovyet Rusya’nın takip ettiği siyaset gibi başlıklar içermekte. Öte yandan yazar, yedek subaylık deneyimi ve bütün bu gelişmelerin yaşandığı dönemde evliliğe adım attığı evlilik sürecindeki anılarını da paylaşmaktadır.

Özellikle 1954 seçimlerinden sonra iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin giderek sertleşmeye başlaması, bu dönemde Demokrat Parti içinde “*ışpat hakkı*” tartışmalarıyla sonuçlanan 11’ler muhalefeti ve bu muhalefetin *Hürriyet Partisi* adıyla partileşmeye gitmesi, DP içerisinde bölünme yaratmakla kalmamış, Türk siyasetinde etkileri günümüzde de hissedilen siyasal sorunlara yol açmıştır. Nitekim bu dönemde partiler arasında yaşanan gerginlikler ilerleyen yıllarda daha ciddi boyutlara ulaşmış ve Türkiye’yi bir ihtilal ortamına sürüklemiştir.

Sözü dilen dönemde Demokrat Parti’de görülen parti içi muhalefetin ulaştığı boyut, Öymen’in bir gazeteci kimliğiyle yakından takip ettiği şekilde *Ve İhtilal* adlı kitaptabütün çıplaklığıyla yer almaktadır. *Bakanların Hepsine Kırmızı Kart* başlığını taşıyan 9. bölümde, 1955 yılının Kasım ayında toplanan DP Meclis Grubunda grup başkanının belirlenmesi için yapılan seçimde parti içindeki muhaliflerin zaferiyle başlayan ve Meclis Başkanlığı seçiminde de Refik Koraltan’ın muhalif milletvekillerinin desteklediği Fahri Belen’e karşı çok düşük bir farkla seçilebilmesiyle devam eden parti içi rekabet ve nihayet Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı için verilen soru önergesi ile 3. DP hükümetinin düşmesine varan gelişmeler anlatılmaktadır. Parti içindeki muhaliflerin ilk olarak Sıtkı Yırcalı ve daha sonra Fatih Rüştü Zorlu’ya soru önergesi yönelmelerinden sonra meclisteki tansiyon yükselmiştir. Muhaliflerin bu hamlesinden sonra Başbakan Adnan Menderes’in takip ettiği ekonomi politikası yoğun eleştirilere konu olmuş ve hükümete yönelik bir gen soru önergesi gündeme gelmiştir. Dış İşleri Bakanı Zorlu ve Ticaret Bakanı Yırcalı’nın istifa etmelerine rağmen muhaliflerin dinmeyen eleştirileri karşısında çözüm arayışına giden DP’nin üst düzey yöneticilerinden Mükerrerem Sarol’un önerisiyle bütün bakanların istifa

5 *20 Haziran 1932 İstanbul doğumlu olan Altan Öymen, Ankara siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun olduktan sonra, sırasıyla Ulus, Yeni ulus, Halkçı, Tercüman, Yeni Gün, Öncü ve Muhbir gazetelerinde muhabirlik, yazarlık, yazı işleri müdürlüğü ve yayım müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Altan, 5. Dönem Millet Meclisi ve 20. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, Milli Birlik Komitesi Kurucu Meclis Basın Temsilciliği ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı gibi siyasi görevler de üstlenmiştir. *TBMM Arşivi, Sicil No: 1240*, Millet Meclisi Üyelerine Mahsus Hal Tercümesi Kâğıdı. İncelemeye çalıştığımız kitap, yazarın Demokrat Parti iktidarına muhalif bir yayın organı olan Ulus gazetesinin yazar kadrosunda yer aldığı dönemi kapsamaktadır.

etmeleri ve Adnan Menderes'in parti grubundan güvenoyu istemesi yoluna gidilmiştir. Gerçekten de uygulamaya konulan bu plan işlemiş ve Menderes, bütün hükümet üyelerinin istifa etmelerinden sonra meclis grubunda güvenoyu almıştır.

DP Meclis Grubu tutanaklarında yer almayan ancak DP'li Rıfıkı Salim Burçak'ın anlarında aktardığı Menderes'in parti grubuna hitaben söylediği "Siz isterseniz hilafeti bile geri getirirsiniz!" sözleri, günümüze dek değişik şekillerde yorumlanarak DP'nin laiklik karşıtı politikalarının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ancak Burçak'a göre; ciddi bir hükümet krizinin içinden çıkmış olan Menderes'in büyük bir heyecanla sarf ettiği bu sözler aynı zamanda DP meclis grubuna yönelik şükranlarının da bir ifadesiydi.⁶ Öymen'e göre ise; o günkü gazetelere de yansıyan bu sözler, Menderes'in yaşadığı siyasi bunalım günlerinde parti üyelerinin hoşuna gidecek bir şeyler söyleme isteğinden ileri gelmişti. Öymen ayrıca, Menderes'in hilafeti geri getirmeyi düşünecek kadar laiklikten uzaklaşmış bir siyasetçi olmadığını da eklemektedir.⁷

Kitapta yer alan bölümlerden biri de, 1957 seçimlerinden önce Demokrat Parti'ye karşı ortak bir seçim kampanyası yürütme kararı alan üç muhalefet partisinin bu girişiminin iktidar tarafından seçim kanununda değişikliğe gidilerek nasıl imkânsız hale getirildiğine ayrılmış. Normal koşullarda 1958 yılının Mayıs ayında yapılması gereken genel seçimler, kötüye giden ekonomik şartlara karşı önlem almak için zaman kazanma ve giderek yükselen toplumsal muhalefetin önünü alma düşüncesinde olan iktidar tarafından bir yıl geriye alınarak Ekim/1957'de yapılmasına karar verilmiştir. Bu erken seçim kararı güç birliğine gitmeyi planlayan muhalif partiler için birtakım değişiklikler getiriyordu. Yapılan yeni düzenlemelerle, partilerin ortak liste çıkarmaları önlenildiği gibi partiler arasında geçiş yapmak da yasaklanıyordu. Bu koşullarda, zaten henüz ittifak görüşmelerini tamamlayamamış olan Hürriyet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi yöneticileri seçime ayrı listelerle girmeye karar vermişler ve DP'nin yarattığı baskı ortamında hedeflenen iktidar değişikliği gerçekleşmemiştir. Seçimlerin yapıldığı 27 Ekim günü henüz oy verme işlemi bitmeden devlet radyosundan yapılan anonslarla DP'nin yüksek oy aldığı bölgelerdeki sayım işlemleri duyuruluyor ve bu yolla seçmenin oy tercihini etkileme yoluna gidiliyordu. Öymen'in aktardığına göre; seçim sırasında yurt genelinde büyük gerilimler yaşanmış, Gaziantep, Mersin ve İstanbul'daki olaylarda bazı CHP'li yöneticiler tutuklanmıştır. Seçim sonuçlarının ilan edilmesiyle DP'nin ilk defa yüzde ellinin altında oy alarak gerilemeye başladığı anlaşılmıştır. DP'nin %48,6 oy alarak mecliste 424 sandalyeye sahip olduğu bu seçimde CHP %41,4 oy oranıyla 178, sırasıyla CMP ve HP %6,5 ve %3,5 oy oranlarıyla her biri 4'er sandalyeye sahip olmuşlardır.⁸

6 Rıfıkı Salim Burçak, *On Yılım Anıları (1950-1960)*, Nuru Matbaacılık, Ankara 1998, s.378.

7 Öymen, *a.g.e.*, s.225.

8 Öymen, *a.g.e.*, s.412. Bu dönemde, muhalefet partilerinin seçim propagandası için radyodan

1957 seçimlerinden sonra iktidar ve muhalefet ilişkilerinde büyük gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. Seçimlerden önce muhalefet partileri arasındaki ittifak düşüncesinin iktidarın çeşitli engellemelerine maruz kalmasıyla başlayan çatışmalı ortamda muhalefet kanadından iktidara yöneltilen sert eleştiriler, Demokrat Parti yöneticilerinin bu muhalefet karşısında hırçın yöntemler benimsemeye itmiştir. Adnan Menderes'in ilk kez 12 Ekim 1958'de Manisa'da ifade ettiği ve ertesi günkü *Zafer* gazetesinde yer alan "*Nifak cephesine karşı Vatan Cephesi teşkili zaruridir.*" sözleri Türk siyasetinde önemli bir kırılmayı yaşatacak dönemi başlatmıştır. Bu gelişme aynı zamanda iktidar ve muhalefet arasındaki ayrışmanın kamuoyunda da belirgin biçimde hissedilmesine yol açmıştır. Ülke genelinde açılan Vatan Cephesi ocaklarına üye olan DP'li vatandaşların isim listeleri radyo bültenlerinde okunarak muhalif kesime gözdağı verilmek istenmiştir.⁹ Bir baskı dönemi olarak nitelendirilebilecek bu dönem yalnızca muhalif kesimlere yönelik alınan önlemlerle değil aynı zamanda iş ve ticaret dünyasında hissedilen yönlendirmelerle de hatırlanabilir. Bunun en iyi örneği iş adamı Vehbi Koç'un bizzat DP'li Bakan Medeni Berk tarafından telefonla aranıp Ankara'ya davet edilmesi ve DP'ye üye olmaması durumunda kredilerinin kesileceği tehdidini yöneltmiş olmasıdır.¹⁰

Ülke siyasetinin bu denli çatışmalı bir durum arz ettiği 1959 yılında yaşanan üzücü uçak kazası siyasetin bir nebze yumuşamasını sağlamıştır. Kıbrıs müzakereleri için Londra'ya giden Adnan Menderes ve beraberindeki diplomatları taşıyan uçağın Londra'da düşmesi sonucunda 14 kişinin hayatını kaybetmesi Türkiye'de her kesimde büyük bir üzüntüye yol açmıştır. Başbakan Menderes'in bu kazadan yaralı olarak kurtulması Türkiye'de muhalefet saflarında da belirgin bir şekilde memnuniyet yaratmıştır. Menderes'in Ankara'daki tren istasyonunda karşılanması sırasında Adnan Menderes, İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın aynı fotoğraf karesinde görüntülenmesi, Bayar'ın istasyon yerine şeref salonunda beklemeyi tercih etmesiyle mümkün olmamıştır. Ancak İnönü ve Menderes'in gazetelere yansıyan ve samimi bir şekilde sarılmalarını gösteren fotoğraflar siyasette yeni bir bahar havasını başlatmışsa da, bu olumlu tabloyu sürdürmek mümkün olmamıştır. İnönü'nün Mayıs ayında başlattığı yurt gezilerinde ortaya çıkan olaylar ortamı yeniden gerginleştirmiştir. Özellikle Zile, Uşak, İzmir, İstanbul (Topkapı) ve Kayseri

yararlanabilmelerinin adeta imkansız hale getirilmesi, basın ve seçim kanunlarında iktidar lehine yapılan düzenlemeler gibi nedenlerle muhalefet partilerinin 1957 seçimlerine eşitsiz koşullarda girdikleri kolaylıkla söylenebilse de, partilerin yürüttükleri kıyasıya seçim çalışmaları, mitingleri ve demeçleri düşünüldüğünde bu seçimlerin rekabetçi demokrasi anlamında Türk siyasetinde ciddi bir dönüşüm yaşanmaya başladığı görülür, zira seçimlere katılan partilerin seçmen oylarını elde edebilmek için yaptıkları siyaset, Karpat'ın deyimiyle Türkiye'de demokrasinin gelecekte batılı anlamda yaşayacağı gelişmenin sinyallerini vermiştir. Kemal H. Karpat, "The Turkish Elections of 1957", *Western Political Quarterly*, Vol. 14, No. 2 (Jun., 1961), pp. 436-459.

9 Öymen, *a.g.e.*, s.465.

10 Bkz.Can Dündar, *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç 1901-1961 C.I*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.

olaylarında büyük olumsuzluklar yaşanmıştır. İnönü'yü karşılamaya gelen partililere güvenlik güçlerinin müdahale etmesi ve zaman zaman DP'lilerin de olaylara dâhil olmalarıyla olumsuz bir siyasi ve toplumsal tablo ortaya çıkmıştır. Böylelikle iktidar ve muhalefet ilişkilerinde bahar havası şeklinde tarif edilen dönemin son bulması siyasi parti yöneticilerinin basına verdikleri demeçlerde sert ifadelerin yeniden kullanılmasını beraberinde getirmiştir.

Bu dönemde DP Grubunda görüşülen bir soru önergesinin içeriği ülke siyasetinde yaşanan gerginliğin boyutunu gözler önüne sermektedir. 7 Nisan 1960 günü toplanan DP Meclis Grubunda Denizli Milletvekili Reşat Akşemsettinioğlu'nun parti başkanlığına verdiği soru önergesinde son zamanlarda yaşanan olumsuz olayların müsebbibi olarak görülen CHP'nin feshedilip edilmeyeceği konusunda hükümetin ne düşündüğü yer almaktaydı. Demokrat Parti'nin meclis grubunda başlayan bu yöndeki tartışmalar, diğer milletvekillerinin başka önerileriyle birleşerek muhalefete karşı yeni bir mücadele anlayışı benimseneceğinin işaretini vermiştir. 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'na benzer bir kanun çıkarmak, özel mahkemeler kurulması, basın kanununun gözden geçirilmesi ve muhalefete yönelik tahkikat başlatılması gibi önerilerin konuşulduğu bu toplantıda Menderes'in yaptığı konuşma aynı sertlikte olmuştur. 7 Nisan günü toplanan DP Grubunda komisyona başkan seçilen Mükerrerem Sarol ve komisyon üyesi Osman Kavuncu'yu köşke davet eden Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaptığı konuşmada ifade ettiği sözler Bayar'ın son dönemlerde yaşanan olumsuz gelişmeleri nasıl değerlendirdiğini ve konuya bakış açısını ortaya koymaktadır. Bayar bu görüşmede:

“Her şeyden önce hükümetimizi korumaya, tecavüzleri, saldırıları cezalandırmaya mecbursunuz. Ülkeyi ateşe vermek isteyenlere seyirci kalmazsınız. Elde olmayan birtakım küçük kusurları bu önemli mevzularla karıştırmayın!” Bayar'ın bu sıkıntılı süreçte siyasi hayattaki gerginliği azaltmaya dönük önlemler alınması yerine katı bir siyaset anlayışını teşvik etmekle olaylar karşısındaki tercihini ortaya koymuştur.¹¹

Nisan ayı boyunca TBMM'de ve DP Meclis Grubunda görüşülen konuların başında, ülke genelinde yaşanan toplumsal ve siyasal olumsuzluklara karşı alınacak önlemler gelmekteydi. Ancak, DP'li milletvekillerinin verdikleri önergeler gösteriyordu ki alınacak önlemler bire bir CHP'ye karşı alınacak önlemleri içeriyordu. Bunlardan biri, Türk siyasi hayatında telafisi mümkün olmayan sorunlara yol açacak olan *Tahkikat Encümeni*'nin oluşturulmasına dönük önergeydi. Son zamanlarda meydana gelen olayların suçlularını ortaya çıkarmak amacıyla oluşturulmak istenen Tahkikat Encümeninin yetkileri arasında; *“meclisin içinde ve dışında faaliyette bulunarak lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları almak”* şeklindeki bir ifadenin yer alması, muhalefete karşı genel bir mücadele alanı hedeflendiğini kanıtlamaktadır.

11 a.g.e., s.511.

Tahkikat Komisyonu önergesinin görüşüldüğü 18 Nisan 1960 tarihli Meclis Genel Kurulundaki oturum CHP ve DP'lilerin sert konuşmalarıyla geçti. Küsüye gelen İsmet İnönü, iktidarın çok tehlikeli bir işe kalkıştığını, bunun sonucunda ülkede bir dehşet idaresinin kurulacağını ifade etmiştir. İktidar ve muhalefet milletvekillerinin oturdukları sıralardan karşılıklı olarak tepkilerini ortaya koydukları oturumda söz alan Samet Ağaoğlu, muhalefetin toplumsal huzursuzluklara yol açtığını iddia ederek bu olumsuzlukları gidermenin de meclisin görevi olduğunu ifade etmiştir. Öymen'in aktardığına göre; iktidar milletvekillerinin o günlerde söz ettikleri ve muhalefetin ortaya attığını iddia ettikleri birtakım suçlamalar insanları dehşete düşürmeye dönük bir hamleydi. Söz gelimi; *"pençeleri bütün kalpleri sıkmakta olan devamlı huzursuzluğun failleri"*, *"Türk kadın ve kızlarımızın yabancılara peşkeş çekildiğine yönelik suçlamalar..."*ın kaynağı ve kim tarafından söylendiğine değinmeksizin ortaya atılan birtakım iddialarla durumun vahameti artırılmaya çalışılmıştır.¹² İnönü'nün bu Meclis oturumunda sarf ettiği ve Türk siyasi tarihine geçen; *"Biz ihtilalden geldik, demokrasiye geçtik. Ya siz?"*, *"... ben de sizi kurtaramam."* gibi sözleri, iktidara açık bir uyarı niteliğinde olup yaklaşan gelişmelerin habercisi gibiydi.

Mecliste oy çoğunluğuyla alınan kararlar oluşturulan Tahkikat Encümeni'nin uyguladığı ilk yasaklar siyasi alana yönelikti. Yayımlanan bir tebliğde; *Tahkikatın selametle cereyanını temin maksadı ile...* başlayan ifade ile siyasi partilerin her türlü teşekkül ve kollarının kongre ya da toplantı düzenlemeleri ve yeni teşkilatlar kurmaları yasaklanmıştır. Komisyonun yayınladığı bir diğer tebliğde TBMM'deki görüşmelere getirilen yayın yasağı ile ilgiliydi. Buna göre Meclis içinde Tahkikat Encümeninin faaliyetleri ile ilgili yapılacak görüşmeler hiçbir şekilde basına yansımayaacak, bu görüşmeler, Meclis zabıt cerideleri hariç hiçbir araçla neşredilemeyecekti. O günlerde özellikle basın çevrelerinde büyük bir şok yaratan bu gelişme, muhalefet çevrelerinde ise derin bir huzursuzluğa neden olmuştur.

Bu dönemde, Irak ve Mısır'da meydana gelen ihtilallerle iktidarların devrilmesi ve Güney Kore'de Cumhurbaşkanı Syngman Rhee'nin kendisine yöneltilen protestolar neticesinde görevinden istifa etmesi gibi gelişmeler Türkiye'nin içsiyasetinde büyük yankılar uyandırmıştır. Bu gelişmeler, Öymen'in de yer yer değindiği gibi iktidar saflarında muhtemel bir ihtilal tehlikesi ile karşı karşıya oldukları vehmine yol açmıştır. Tahkikat Encümeni'nin yetkilerinin arttırılmasını öngören yetki kanunu görüşmelerinde İnönü'nün *"Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir sözleri"* DP'lileri kızdırmış ve meclisteki tansiyonu yükseltmiştir. Yetki kanununun görüşüldüğü birleşimlerde bazı DP'li milletvekillerinin de çekincelerini ifade etmeleri üzerine durumun daha tehlikeli boyutlara varmasından endişe eden Menderes, o günlerde planlanmış olduğu Tahran ziyaretini iptal etmek durumunda kalmıştır. Dönemin önde gelen hukukçuları arasında olan Tarık Zafer Tunaya ve Hüseyin Nail Kübalı'nın yetki

12 a.g.e., s.535.

kanunu ile ilgili uyarılarına rağmen mecliste yapılan oylama sonucunda teklif onaylanmış, ancak DP'li milletvekillerinin neredeyse yüzde ellisi oylamaya katılmamıştır.

Tahkikat Encümeninin yetkilerinin arttırılması teklifinin Meclisten geçmesi üzerine İstanbul'da yaşanan öğrenci olayları sonucunda yaşananlar iktidara yönelik toplumsal alanda büyük bir hoşnutsuzluğa neden olmuştur. 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesi'nde başlayan ve Turan Emeksiz'in öldürüldüğü birçok öğrencinin yaralandığı olaylarda İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başından yaralanması iktidara karşı büyük bir tepki duyulmasına yol açmıştır. İstanbul Üniversitesi'nde başlayan bu olaylar çok geçmeden Ankara'ya da sıçramıştır. 29 Nisan 1960'ta Ankara Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinde öğrencilerin başlattıkları protestolara halktan da katılımlar olunca ülkede örfi idare ilan edilmiştir.

Kitapta yer alan ilginç konulardan biri; Ali Fuat Başgil'in son dönemlerde yaşanan gelişmelerle ilgili görüşlerine başvurulması amacıyla Ankara'ya davet edilmesi ve Çankaya'da yapılan görüşmede Bayar- Menderes ikilisinin ruh durumunu ortaya koyan anekdottur. Celal Bayar'ın siyasi kişiliği anlatılırken üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına karşın genellikle ittihatçı-komitacı yönüne vurgu yapılmasına dayanak teşkil eden bu ayrıntı şöyle gerçekleşmiştir: Başgil, bu görüşmede Tahkikat Encümeni'nin oluşturulmasının anayasaya aykırı olmadığını düşündüğünü ifade etmiş, ancak encümenin yetkilerinin sonradan genişletilmesinin kabulünün mümkün olmadığını vurgulamıştır. Bu konudaki düşüncelerine Menderes ve Bayar'ın şiddetle karşı koymaları üzerine; içinde olunan ülke genelindeki tehlikeli ortamın savuşturulabilmesi adına hükümetin yenilenmesini teklifinde bulunan Başgil, bu konuda da Bayar'ın olumsuz cevabıyla karşılaşmıştır. Menderes'in ılımlı yaklaşımına rağmen bu teklifin Celal Bayar tarafından "tehdit zamanı değil, tenkil zamanıdır." sözleriyle reddedilmesi bilindiği gibi 27 Mayıs'a giden kapıyı aralamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren çoğulcu demokrasinin tesis edilmesi için yoğun çaba ve mücadeleler gösterilmiştir. İki başarısız girişim dışında herhangi bir örgütlü muhalefet İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ortaya çıkmamıştır. Uluslararası güvensiz koşulların Türkiye'nin iç politikasındaki etkilerinin bir sonucu olduğunu söyleyebileceğimiz bu durum, değişen koşullarla birlikte yerini görece bir serbestlik ortamına bırakmıştır. Demokrat Parti'nin kuruluşunu doğuran bu gelişme, yakın dönem Türk tarih yazımında "Çok Partili Döneme Geçiş" başlığıyla değerlendirilmiştir. Duverger'in sınıflandırmasına göre 20. yüzyılın getirdiği bir yenilik olan tek partili sistem¹³, Türk Devrimini gerçekleştirmiş olan kurucu elitlerin yapısal reformları hayata geçirebilmek için ihtiyaç duydukları bir siyasi düzendi. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ABD- Sovyet Rusya kutuplaşmasının Türkiye'yi

13 Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, (y.y.-t.y.), s.34.

Batı ittifakına yönlendirmesiyle Türkiye’de hüküm süren otoriter siyasi sistemin sürdürülemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun yanında Türkiye’de uzun yılların birikimi olan toplumsal muhalefet, ekonomik refahın sağlanamamış olması gibi nedenleri de sayabileceğimiz Demokrat Parti’nin iktidarını doğuran etkenler, 1950 ve 1954 seçimlerinin sonuçlarını da belirlemiştir. 1954 seçimlerinde ezici bir üstünlük yakalayan Demokrat Parti, kuruluşunu doğuran iç ve dış koşulların değişmeye başlamasıyla giderek otoriter eğilimler göstermeye başlamıştır. İncelediğimiz kitabın üzerinde durduğu dönem olan 1955-1960 arasındaki yıllar, iktidar-muhalefet ilişkileri açısından günümüze kadar yansımaları olan kalıtsal etkilere yol açmıştır. Altan Öymen’in muhalif bir gazeteci sıfatıyla takip ettiği bu dönemin Türk siyasi hayatında yarattığı onarılmaz yaralar kitapta bütün ayrıntısıyla ele alınmıştır. İktidarın muhalefeti ezmek ve saf dışı bırakmak için her yolu denediği hatta II. Meşrutiyet döneminin olumsuz bir mirası olarak varlığını uzun yıllar korumuş olan “*muhalefetin vatan hainliğiyle suçlanması*” olgusu dâhil olmak üzere muhalif siyasete karşı her türlü önlemin alınması incelenen dönemde karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber, 27 Mayıs’a giden süreçte iktidar ve muhalefet arasındaki gerginliğin çift taraflı bir kutuplaşma siyasetinin bir sonucu olduğu, bu kitapta işaret edilen bir başka gerçektir. İncelememize konu olan *Ve ihtilal* adlı kitap, 1950’lerden 2000’li yıllara kadar Türk siyasi hayatında iktidar ve muhalefet ilişkilerinin değişmez görünümünün tohumlarının atıldığı bir döneme odaklanmasıyla, yakın dönem Türk tarihinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi adına başucu kitaplar arasındaki yerini almıştır.

Resul BABAOĞLU*

* Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (babaogluresult@hotmail.com).